

“İQTİSADI İSLAHATLAR” elmi-analitik jurnal

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT SEKTORUNUN İNKİŞAFI VƏ ONUN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

 № 3 (4)

Zibeydə ŞƏKƏRƏLİYEVƏ,
i.ü.f.d., dosent
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafı və onun qiymətləndirilməsi

Zibeydə ŞƏKƏRƏLİYEVƏ,
i.ü.f.d., dosent
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

XÜLASƏ

Məqalədə iqtisadiyyatın innovasiyalaşdırılması, bilik iqtisadiyyatı elementlərinin tətbiqi və iqtisadi inkişaf meyarlarının yenilənməsi tədbirlərinin reallaşdırılması, qeyri-neft sektorunun strukturu, struktur dəyişiklikləri sürətləndirilməli və ixrac yönümlü milli iqtisadiyyat sahələrinin inkişafının stimullaşdırılmasına daha ciddi dövlət dəstəyi məsələlərinə xüsusi yer verilir. Həmçinin Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi və onun qeyri-neft ixracı sahələrinin genişləndirilməsi, sənaye sahələrinin inkişafının gücləndirilməsi, ixrac təyinatlı milli şirkətlərin dəstəklənməsi, sənaye sahələrinin ixrac və emal yönümlü sahələrin inkişafına çoxlu sayda dövlət mexanizmlərinin tətbiqi, İKT sektoruna güclü dövlət dəstəyi öz izahını tapır.

Açar sözlər: qeyri-neft sektoru, ixrac potensialı, ixracın strukturu, idxal, qeyri-neft sənayesi

GİRİŞ

Azərbaycanda uğurla həyata keçirilən islahatlara uyğun qeyri-neft sektorunun ixrac potensialından səmərəli istifadə olunması məqsədilə bir sıra prioritet istiqamətlərin və strateji hədəflərin reallaşdırılması olduqca vacibdir. Belə ki, xarici bazar təyinatlı istehsal sahələrinin genişləndirilməsi, milli iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə yüksək texnologiyaların gətirilməsinin təmin olunması, xarici bazara xammal resurslarının azaldılması, xarici ticarət şərtlərinin yenilənməsi, ixracın stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, ixrac potensialının artımına imkan verən investisiya siyasətinin yürüdülməsi və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, ixracın strukturunun diversifikasiyalaşdırılması, ixrac infrastrukturunun modernləşdirilməsi tədbirləri məqsədli şəkildə həyata keçirilməlidir.

Müasir şəraitdə Azərbaycanda qeyri-neft sektorunda ixrac potensialından istifadənin təşkilində bir sıra problemlər qalmaqdadır:

1. İlk növbədə, ölkədə neftqaz xammal resursları ilə yanaşı, digər təbii ehtiyatların səmərəli işlənməsi, istehsalı, emalı proseslərinin təşkil edilməsi və onların ixrac potensialının qiymətləndirilməsi zəruridir.

2. Qeyri-neft ixracı məhsullarının planlaşdırılması, istehsalı, ixrac təyinatlı meyarlara cavab verməsi və xarici bazarlarda davamlı ixracının təmin edilməsi tsiklinə sistemli yanaşmanın təmin olunması və hədəflərin əvvəlcədən dəqiqliklə müəyyənləşdirilməsi olduqca vacibdir [5].

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf meylləri və diversifikasiyalaşdırılması problemləri üzrə tədqiqat materiallarından çıxış etsək, pandemiya dövründə 2019-2021-ci illərdə Azərbaycanda ixracın həcmində əhəmiyyətli səviyyədə azalması ciddi narahatlıq doğurur. Bu azalmanın birbaşa xam neft ixracının aşağı düşməsi ilə bağlı olduğundan, qeyri-neft ixracının strukturunun genişləndirilməsi yaxın illərdə ölkəmizin qarşısında duran ən mühüm strateji vəzifə olduğunu bildiririk. Neft gəlirləri hesabına qeyri-neft sektorunun inkişafı və onun ixrac potensialının gücləndirilməsi tədbirləri və dövlət mexanizmlərinin geniş miqyaslı təşkilinə baxmayaraq, qeyri-neft sektorunun ixrac potensialı ölkədəki mövcud vəziyyəti əks etdirmir. İxrac potensialını artırma biləcək prioritet iqtisadiyyat sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi və ixracın stimullaşdırılması tədbirlərinin daha da genişləndirilməsi aktualıq daşıyır [4].

Azərbaycan zəngin ehtiyatlara, əlverişli coğrafi məkana, güclü ixrac potensialına malik sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrinə malikdir. Bunlardan səmərəli istifadə edilməsi üçün yeni texnika və texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye müəssisələri şəbəkəsinin

yaradılması vacib şərt kimi xarakterizə olunur. Bundan başqa yaxın dövrdə respublika iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi, inkişaf etmiş bazar infrastrukturunun yaradılması, iqtisadiyyatın diversifikasiyasını sürətləndirə biləcək dövlət maliyyə institutlarının yaradılması, iqtisadiyyatın innovasiyalaşdırılması proseslərinin intensivləşdirilməsi, ixrac potensialı yüksək olan neft-qaz maşınqayırması, neft-kimya, metallurjiya, tikinti materialları istehsalı, aqrar sektor və kənd təsərrüfatı sahələrinin kompleks inkişafının təmin olunması, İKT, turizm və kosmik sənayenin ixrac potensialından maksimum bəhrələnməyin reallaşdırılması məsələləri mühüm vəzifələr kimi həllini gözləyirlər [7].

Respublikanın qeyri-neft sektorunda, xüsusilə də sənaye sahələrində rəqabətqabiliyyətli və ixrac təyinatlı məhsulların çeşidini artırılması tədbirləri hazırkı səviyyədən əhəmiyyətli dərəcədə artıma doğru təmin olunmasa, çətin ki, ölkənin sənaye potensialının və qeyri-neft sektorunun ciddi artımına nail olunsun. Bu məqsədlə ayrı-ayrı qeyri-neft sektoru sahələrinin ciddi potensiala malik ixrac yönümlü məhsulların istehsalının təşkili və xarici bazarlara çıxarılması məsələləri diqqətlə öyrənilməli, dünya təcrübəsinin tətbiqinə geniş yer verilməli və ölkənin xarici ticarət konsepsiyasının daha işlək, effektivli fəaliyyət mexanizmləri hazırlanmalıdır.

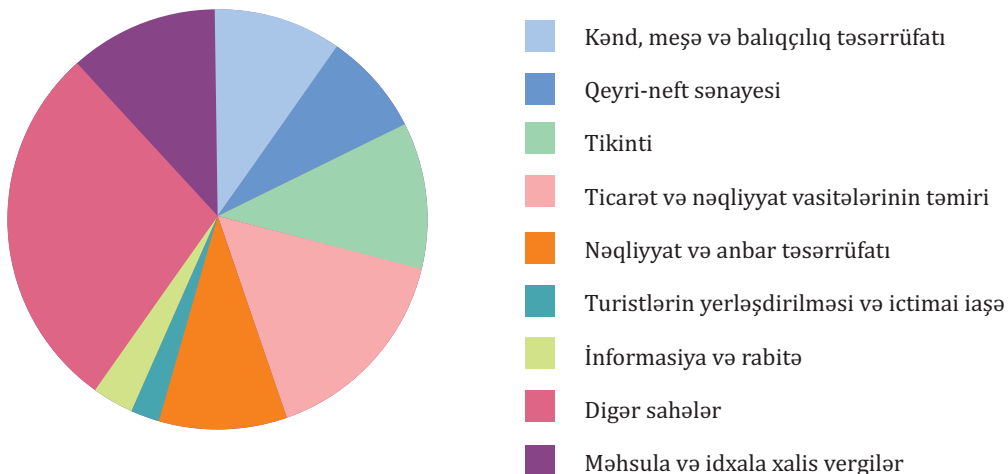
Tədqiqatlar göstərir ki, milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmin olunmasında xarici ticarətin səmərəli təşkili və ixrac potensialının gücləndirilməsi mühüm amillər kimi çıxış edirlər. Belə ki, xarici ticarət ölkənin təsərrüfat və biznes subyektlərinin beynəlxalq bazarlara çıxmasını təmin edir, ölkələrarası mal və texnologiya mübadiləsini sürətləndirir, milli iqtisadiyyatın istehsal, təsərrüfat və idarəetmə sferalarına yeni texnologiyalar, müasir avadanlıqlar və mütərəqqi idarəetmə metodlarının gətirilməsini reallaşdırır. Bundan əlavə ixrac təyinatlı məhsulların çeşidini çoxalması isə, ölkənin beynəlxalq aləmdə imicini yüksəldir, dünya əmtəə bazarlarında mövqeyini möhkəmləndirir, ölkəyə gətirilən valyuta resurslarını artırır, milli iqtisadiyyatın çoxşaxələndirilməsini stimullaşdırır, onun diversifikasiyalaşdırılmasına münbit şərait yaradır [6].

Mövcud faktlara nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorunun inkişafında son dövrdə müəyyən nailiyyətlər əldə edilib. Azərbaycanda

2020-ci il ərzində iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunda 50792,5 milyon manatlıq əlavə dəyər yaradılmışdır. Qeyri-neft sektorunda yaradılan əlavə dəyərin ÜDM-də xüsusi çəkisi 70,1% təşkil etmişdir.

2020-ci ildə qeyri-neft sektorunda ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri sahəsinin xüsusi çəkisi 16,4%, tikintinin 11%, nəqliyyat və anbar təsərrüfatının 10,1%, kənd, meşə və balıqçılıq təsərrüfatlarının 9,9%, qeyri-neft sənayesi 7,5% olmuşdur [8].

Qrafik1. Respublikada qeyri-neft sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin sahələr üzrə bölgüsü (2020)

Mənbə: DSK

Qeyri-neft sektorunun əksər sahələrində yaradılmış əlavə dəyərin artım tempi əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən yüksək olmuşdur.

2019-cu ilin müvafiq dövrünə nisbətən qeyri-neft sənayesində 12%, nəqliyyat və anbar təsərrüfatı sahəsində 4,6%, kənd, meşə və balıqçılıq təsərrüfatları sahəsində 1,9%, informasiya və rabitə sahəsində 0,6% artım olmuşdur.

Respublikada 2020-ci il ərzində qeyri-neft sənayesində yaradılan əlavə dəyərin həcmi əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 12% artaraq 3822,9 milyon manata çatmışdır. Qeyri-neft sənayesində yaradılan əlavə dəyərin strukturunda mədənçıxarma sənayesinin xüsusi çəkisi 4%, emal sənayesinin xüsusi çəkisi 72,1%, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatının xüsusi çəkisi 20,2%, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsinin xüsusi çəkisi isə 3,7% təşkil etmişdir.

2020-ci ildə qeyri-neft sənayesində 11681 milyon manatlıq məhsul istehsal edilmiş və əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə məhsul istehsalı 12,5% artmışdır.

Qeyri-neft sənayesinin məhsul istehsalında mədənçıxarma sənayesinin payı 3,9% və ya 450,4 milyon manat, emal sənayesinin payı 76,5% və ya 8937,6 milyon manat, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatının payı 16,9% və ya 1974,4 milyon manat, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsinin payı isə 2,7% və ya 318,6 milyon manat təşkil etmişdir.

2020-ci il ərzində ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə məhsul istehsalı qeyri-neft emal sənayesinin əksər bölmələrində, o cümlədən toxuculuq sənayesində (7,4%), geyim istehsalında (32,7%), dəri və dəridən məmulatların, ayaqqabıların istehsalında (4,7%), mebeldən başqa ağacın emalı və ağacdən məmulatların istehsalında (67,4%), kağız və karton istehsalında (36,9%), kimya sənayesində (20,5%), əczaçılıq məhsullarının istehsalında (10,7 d.), rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalında (13,5%), metallurgiya sənayesində (11,9%), kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalında (34,5%), avtomobil, qoşqu və yarımqoşquların istehsalında (35,7%), sair nəqliyyat vasitələrinin istehsalı (47%) və s. sahələrdə artmışdır.

Qeyri-neft sektorunun əsas sahələrindən olan kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun faktiki qiymətlərlə dəyəri 8 428,9 milyon manat təşkil etmişdir ki, onun da 4 400,5 milyon manatı heyvandarlıq, 4 028,4 milyon manatı isə bitkiçilik məhsullarının payına düşür.

Son dövrdə respublikada tikinti sahəsi sürətlə inkişaf edir. 2020-ci ildə ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla 17028,1 milyon manat və ya əvvəlki illə müqayisədə 8,3 faiz az vəsait yönəldilmişdir. Neft-qaz sektoruna yatırılmış investisiyaların həcmi 0,3 faiz artmış, qeyri neft-qaz sektoruna yönəldilən vəsaitin həcmi isə 12,3 faiz azalmışdır. Ümumi sərmayənin 11175,8 milyon manatı və ya 65,6 faizi məhsul istehsalı sahələrinin, 4485,0 milyon manatı (26,4 faizi) xidmət sahələrinin, 1367,3 milyon manatı (8,0 faizi) isə yaşayış evlərinin tikintisinin payına düşmüşdür.

Ümumi sərmayənin 41,6 faizi dövlət, 58,4 faizi qeyri-dövlət sektorunun sərmayədarları tərəfindən qoyulmuşdur. Sərmayə qoyuluşunun 64,3 faizi tikinti-quraşdırma işlərinə sərf edilmişdir.

Daxili mənbələrdən əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin dəyəri ümumi sərmayənin 69,9 faizini təşkil etmişdir.

Ölkədə mövcud pandemiya şəraitinə baxmayaraq 2020-ci ildə Bakı şəhərində 3 saylı DOST mərkəzi, "Böyükşor" və "Əhmədli" elektrik yarımstansiyaları, qoruyucu kombinezonların istehsalı müəssisəsi, Gəncə şəhərində tikinti materialları istehsalı zavodu, Ağcabədi rayonunda "Asan Həyat" kompleksi, dənli bitki toxumlarının emalı zavodu, Astara rayonunda "Azərxaçça" ASC-nin filialı, Aqrar Sənaye Kompleksi, Balakən rayonunda regional "Asan xidmət" mərkəzi, Goranboy rayonunda "Azərxaçça" ASC-nin filialı, Kürdəmir rayonunda "Asan Həyat" kompleksi, "Azərxaçça" ASC-nin filialı, Qazax rayonunda əhəng zavodu, Tərtər rayonunda Dövlət Rəmləri Muzeyi, "Azərxaçça" ASC-nin filialı, Tovuz rayonunda "Asan Həyat" kompleksi, "Azərxaçça" ASC-nin filialı, Dövlət Rəmləri Muzeyi, Şəmkir rayonunda "Şəmkirçay" Sutəmizləyici Qurğular Kompleksi və s. istifadəyə verilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, koronavirus (COVID-19) infeksiyasının (bundan sonra pandemiya) ilə bağlı cari ildə 2020-ci ildə yük və sərnişin daşımaları əvvəlki illə müqayisədə müvafiq olaraq 19,8 faiz və 42,7 faiz azalmışdır.

2020-ci ildə 1177,6 milyon sərnişinə xidmət göstərmişdir. Sərnişinlərin 93,4 faizi avtomobil nəqliyyatı, 6,3 faizi metro, qalan hissəsi isə digər nəqliyyat növləri ilə daşınmışdır.

Azərbaycan respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2020-ci yanvar-sentyabr ayları ərzində turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai yaş sahəsində yaradılmış əlavə dəyər 821,1 milyon manat olmuş və qeyri-neft ÜDM-də bu sahənin xüsusi çəkisi 1,6 faiz təşkil etmişdir.

Pandemiyanın yaratdığı böhran nəticəsində turizm sektorunda müşahidə olunan tənəzzül digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da müşahidə olunub. Dövlət Sərhəd Xidmətinin məlumatına əsasən 2020-ci ildə Azərbaycana dünyanın 155 ölkəsindən 795,7 min və ya 2019-cu illə müqayisədə 4,0 dəfə az əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs gəlmişdir.

2020-ci ildə ölkəmizə gələnlərin 28,3 faizi Rusiya Federasiyası, 23,2 faizi Gürcüstan, 20,2 faizi Türkiyə, 9,1 faizi İran, 2,1 faizi Ukrayna, 1,6 faizi Hindistan, 1,5 faizi Səudiyyə Ərəbistanı, 1,1 faizi Qazaxıstan, hər birindən 1,0 faiz olmaqla Pakistan, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və Türkmənistan, hər birindən 0,9 faiz olmaqla Küveyt və Böyük Britaniya, 0,8 faizi Belarus, hər birindən 0,7 faiz olmaqla Özbəkistan və İraq, 0,5 faizi İsrail, hər birindən 0,4 faiz olmaqla Almaniya və İtaliya, 4,5 faizi digər ölkələrin vətəndaşları, 0,1 faizi isə vətəndaşlığı olmayan şəxslər olmuşdur.

Hal-hazırda qarşıda duran əsas vəzifə qeyri-neft sektorunda ixracatın artmasına nail olmaqdır. Belə ki, 2020-ci il ərzində Azərbaycanın ümumi ixracı 13,7 milyard ABŞ dolları, qeyri-neft sektoru üzrə isə 1,9 milyard ABŞ dolları dəyərində olub. Qeyri-neft sektoru üzrə ixrac 2019-cu illə müqayisədə 102 milyon ABŞ dolları və ya 5,2 % azalıb. Belə ki, 2020-ci il ərzində Rusiyaya 691 milyon, Türkiyəyə 377,8 milyon, İsveçrəyə 224,8 milyon, Gürcüstana 127,6 milyon və Çinə 44,5 milyon ABŞ dolları dəyərində qeyri-neft sektoruna aid mal ixrac edilmişdir.

2020-ci il ərzində ixrac edilən qeyri-neft sektoruna aid malların siyahısında qızıl (205,6 milyon ABŞ dolları) birinci, tomat (pomidor) (201,4 milyon ABŞ dolları) ikinci və pambıq mahlıçı (131,9 milyon ABŞ dolları) üçüncü olub [8].

Ölkədə COVID-19-un vurduğu ziyanlara baxmayaraq qeyri-neft sənayesi inkişaf edib. Belə ki, bu il yanvarın 6-da Prezident İlham Əliyevin sərəliyi ilə 2020-ci ilin yekunlarına həsr olunmuş videoformatda müşavirə keçirilib. Müşavirədə dövlət başçısı deyib ki, qeyri-neft sənayemiz 11 faizdən çox artıb. Nəyin hesabına? Məhz şaxələndirmə hesabına. Ona görə ki, sənayeləşmə siyasəti düzgün aparılıb [1].

Qeyd etmək lazımdır ki, qeyri-neft sektorunun inkişafı Azərbaycan iqtisadiyyatının prioritetidir. Bu, Prezidentin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilən milli iqtisadiyyat və onun əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritəsində də öz təsdiqini tapıb [2].

Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ardıcıl qəbul edilən Dövlət proqramlarında (4 proqram) da prioritet olub. Ölkədə qeyri-neft sektorunun ÜDM-də xüsusi çəkisi xeyli artmış, yeni iş yerləri yaradılmışdır [3].

2020-ci ildə işğal etdiyi torpaqlarımızı Ermənistandan azad etmək uğrunda müharibə aparmağımıza və pandemiya qarşı mübarizəyə rəğmən ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun xüsusi çəkisi yenə azalmayıb. Belə ki, ötən il 72,5 milyard manata yaxın dəyərində ÜDM istehsal olunub, bunun da 50 milyard 792,5 milyon manatı qeyri-neft sektorundur.

Ölkədə aparılan uğurlu islahatlar nəticəsində ölkəmizdə Strateji Yol Xəritələrinin uğurlu icrası makroiqtisadi sabitlik, qeyri-neft sektorunun və ixracının artımı, ticarət və fiskal balansın yaxşılaşması, əlverişli biznes mühiti və sərmayə cəlbi, infrastrukturun davamlı təkmilləşdirilməsi və əhəlinin sosial rifahı, habelə ölkəmizin beynəlxalq əlaqələrinin güclənməsinə səbəb olmuşdur.

Tədqiqatlar göstərir ki, iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyini, inklüzivliyini və sosial rifahını daha da artıracaq, investisiyaların cəlbi, azad rəqabət mühiti, bazarlara çıxış imkanlarını genişləndirəcək və insan kapitalının inkişafına səbəb olacaq. Respublikamızın dünya iqtisadiyyatında mövqeyinin daha da gücləndirilməsi və yüksək gəlirli ölkələr qrupuna daxil

olması nəzərdə tutulur. Göstərmək lazımdır ki, qeyri-neft sektoru iş yerlərinin yaradılmasında həlledici rol oynayır, həm iqtisadi, həm də sosial inkişafa müsbət təsir göstərir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bu gün milli iqtisadiyyatların davamlı inkişaf modelinə keçidinin təmin edilməsi həlledici dərəcədə insan kapitalının həcmi və keyfiyyəti ilə bağlıdır. İKT və maliyyə-bank sektorunun inkişafı da diqqət mərkəzindədir. Strateji Yol Xəritəsində logistika və ticarətin inkişafı da prioritet istiqamət təşkil edir.

Tədqiqat nəticəsində belə bir qənaətə gəlik ki, Azərbaycanda bir çox rəqabət qabiliyyətli kənd təsərrüfatı və aqrar sektor məhsullarının artırılması potensialından zəif istifadə olunur. Azərbaycanda yetişdirilməsi, saxlanması və ixracı üçün hazırda münbit şəraiti olan bir qrup kənd təsərrüfatı və aqrar sektor məhsullarının (təzə tərəvəz, təzə meyvə, kartof, çay, piylər və yağlar, üzüm şərabi, bitki yağları və s.) ixrac həcmünün artırılması potensialından zəif istifadəni qeyd etmək olar. Bu sahədə ixrac potensialının daha obyektiv qiymətləndirilməsi və effektivliyi ixrac istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi problemləri həll edilməmiş qalmaqdadır.

Bundan əlavə qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının tənzimlənməsinin qanunvericilik bazasının gücləndirilməsi və onun təkmilləşdirilməsi üçün son 18 ildə geniş həcmli işlər görülmüşdür. İxrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi, ixracın stimullaşdırılması, sahibkarlığın inkişafı və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, regionların iqtisadi fəallığının gücləndirilməsi, ixrac potensialı kifayət qədər olan ayrı-ayrı iqtisadiyyat sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi məqsədilə ölkə başçısının fərman və sərəncamları verilmiş, Qqanunlar qəbul edilmiş, dövlət proqramları, konsepsiyalar və strategiyalar təsdiq olunmuşdur. Bunlarla bərabər, bu nəticəyə gəlmək olar ki, ölkə ixracının, ilk növbədə qeyri-neft ixracının stimullaşdırılması üzrə daha dayanıqlı, işlək, etibarlı və mükəmməl qanunların qəbul edilməsinə ehtiyac vardır. Bu kimi qanunların və ixrac qaydalarının tənzimlənməsi əsaslarının hazırlanması və qəbul edilməsi proseslərində xarici iqtisadi əlaqələrin qeyri-neft ixracı istiqamətində genişləndirilməsi, qeyri-neft sektoru subyektlərinin beynəlxalq bazarlara çıxışının stimullaşdırılması, ixrac prosedurlarının sadələşdirilməsi, ixrac əməliyyatlarının həvəsləndirilməsi, ixracla bağlı investisiya siyasəti elementlərinin təkmilləşdirilməsinə mane olan baryerlərin məhdudlaşdırılması kimi vacib amillərin nəzərə alınması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Müasir dövrdə Azərbaycanın ixrac potensialının, xüsusilə, qeyri-neft ixracının artırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi nəticəyə gəlmişik. Bu onunla əsaslandırılır ki, rəqabət qabiliyyətinə və beynəlxalq bazarlarda ixtisaslaşma xüsusiyyətlərinə malik olmayan mal və məhsulların ixrac bazarlarında möhkəmlənmək imkanları məhduddur. Buna görə də, bizim gəldiyimiz nəticə ondan ibarətdir ki, Azərbaycan qlobal iqtisadi mühitdə xam neft, təbii qaz ixracının verdiyi maliyyə imkanlarından bəhrələnərək, geniş çeşidli, dayanıqlılıq və rəqabət qabiliyyətlilik meyarlarına söykənmiş qeyri-neft malları ixracı potensialı yaratmalıdır. Başqa sözlə, "ixrac strategiyasının qurulması zamanı karbohidrogen və qeyri-karbohidrogen ixracının optimal tarazlaşdırılması vacib şərtidir" prinsipi nəzərə alınmalıdır. Bu məqsədlə, Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının genişləndirilməsi yollarının çoxvektorluluğu əsas prioritet kimi götürülməlidir:

1. Milli iqtisadiyyatın diversifikasiyalaşdırılmasının müasir meyarlarının əsasında ixrac yönümlü iqtisadiyyat sahələri daha prioritet kimi qəbul edilməlidir;

2. İxrac potensialını hərəkətə gətirə biləcək çoxfunksional tənzimləmə və təkmilləşdirmə mexanizmləri ölkə iqtisadiyyatının müasir inkişaf tendensiyalarını, dünya əmtəə bazarlarının spesifik xüsusiyyətlərini, qlobal iqtisadi inkişaf proseslərini və iqtisadi transformasiyaların təsirini də nəzərə almaqla, işlənilməli və tətbiq edilməlidir;

3. Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının yüksəldilməsində iştirak perspektivləri olan təbii və iqtisadi amillər dərindən araşdırılmalı, öyrənilməli və bunların əsasında səmərəli nəticələrə qadir qeyri-neft ixracı məhsullarının istehsalının genişləndirilməsi tədbirləri gücləndirilməlidir;

4. Respublikanın qeyri-neft sektoru sahələrinin hər birinin, o cümlədən, müasir iqtisadiyyat sahələrinin (İKT, turizm, kosmik sənayesi və s.) ixrac potensialı obyektiv qiymətləndirilməli, ən azı 2030-cu ilə qədər proqnozlaşdırılmalıdır;

5. Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının dəstəklənməsi üzrə dövlət mexanizmlərinin yenilənməsi və səmərəliliyinin artırılması zərurəti qalmaqdadır;

6. Ölkənin qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının yüksəldilməsi məqsədilə daha müasir və ünvanlı xarakter daşıyan xarici investisiyaların cəlb edilməsi üzrə dövlət siyasəti formalaşdırılmalı, bu investisiyalarının cəlbi, yönəldilməsi və səmərəli istifadəsi proseslərinin optimal idarəedilməsi mexanizmləri işlənib hazırlanmalıdır;

Nəhayət ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlılığının artırılmasında qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının ciddi əhəmiyyətini nəzərə alaraq, bu sahənin kompleks inkişafının təmin edilməsi məqsədilə "Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair milli prioritetlər"də, ölkə iqtisadiyyatının beynəlxalq inteqrasiyasına əsasən qeyri-neft sektorunun ixrac məhsullarının dünya bazarlarına çıxarılmasına imkan verən iri beynəlxalq layihələrin hazırlanması, beynəlxalq şirkətlərin yaradılması, ölkənin ixrac potensialı məhsullarının dünya bazarlarında möhkəmlənməsi üçün dünya dövlətləri ilə əlaqələrin genişləndirilməsi, bu əlaqələrdən ixrac potensialının artırılması tədbirlərində fəal istifadə edilməsi tədbirlərinin daha da gücləndirilməsi olduqca vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Prezident İlham Əliyevin sərəliyi ilə 2020-ci ilin yekunlarına həsr olunmuş müşavirə. Bakı, Xalq qəzeti, 07.01.2021
2. "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri". 6 dekabr 2016-cı il
3. "Regionların Sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramları" (4 Dövlət proqramı)
4. "Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər". Bakı, 02.02.2021
5. A.Şəkərəliyev, Q.Şəkərəliyev "Azərbaycan iqtisadiyyatı: reallıqlar və perspektivlər". Bakı, 2016, 314 s.
6. İqtisadiyyatın və ixracın diversifikasiyasının qiymətləndirilməsi
<http://www.freeconomy.az>
7. Алиев Ш.Т. "Вопросы развития химической промышленности Азербайджанской Республики". Москва, Химическая промышленность России сегодня, 2010, № 8, с 5-9
8. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
www.stat.gov.az

DEVELOPMENT OF THE NON-OIL SECTOR IN AZERBAIJAN AND ITS ASSESSMENT

Zibeyda SHAKARALIYEVA

SUMMARY

The article focuses on the issues of economic innovation, application of elements of knowledge economy and implementation of measures to update the criteria of economic development, the structure of the non-oil sector, accelerated structural changes and more serious state support to stimulate the development of export-oriented national economies. Expansion of non-oil export areas, strengthening the development of industries, support for national export companies, the introduction of a number of government mechanisms for the development of export and processing industries, strong state support for the ICT sector.

Key words: *export potential, structure of import and export, regulation of export potential, non-oil industry.*

РАЗВИТИЕ НЕНЕФТЯНОГО СЕКТОРА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ И ЕГО ОЦЕНКА

Зибейда ШЕКАРАЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье особое место уделено вопросам инновационности экономики, внедрения элементов экономики знаний и реализации мероприятий по обновлению критериев экономического развития, структуры несырьевого сектора, структурных изменений. Должна быть ускорена и более серьезная государственная поддержка для стимулирования развития экспортно-ориентированных отраслей народного хозяйства, а также развитие национальной экономики Азербайджана и расширение ее несырьевых экспортных сфер, усиление развития промышленных сфер, поддержка экспорта ориентированность национальных компаний, применение большого количества государственных механизмов для развития экспортно-ориентированных промышленных направлений, находит свое объяснение мощная государственная поддержка сектора ИКТ.

Ключевые слова: экспортный потенциал, структура импорта и экспорта, регулирование экспортного потенциала, ненефтяная промышленность.

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 17.08.2022

Çara qəbul olunub: 30.09.2022